

Гібеклі-Тепе

Фото археологічних розкопок (2018 р.,
Copyright DAI: Deutsches Archäologisches
Institut)

Гібеклі-Тепе (тур. *Göbeklitepe*) — комплекс археологічних пам'яток доземлеробського населення у провінції Шанлиурфа (Туреччина), внесений до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (з 2018).

Гібеклі-Тепе

Країна	Туреччина
Площа	126 га; буферна зона 461 га
Рік внесення	2018
Критерії	(i)(ii)(iv)

Зміст

- 1 Історична довідка
- 2 Характеристика
- 3 Значення
- 4 Додатково
- 5 Джерела
- 6 Література
- 7 Автор ВУЕ
- 8 Важливо!

Історична довідка

Фото Гебеклі-Тепе з туристичного путівника

Назва в перекладі з турецької означає «пузатий пагорб». Розташований неподалік верхів'їв річок Тигр і Євфрат, у зоні «Родючого Півмісяця» (районі на Близькому Сході, що простягається від Ірану до Сх. Середземномор'я), де зародилися перші цивілізації. Заселення території відбулося за часів палеоліту. За його пізнього етапу (прибл. 14 тис. до н. е.) тут поширилася натufійська культура мисливців та збирачів із Леванту. Від 9800–9600 до н. е. тут розпочалася доба так званого докерамічного неоліту — люди переходили до осілого життя та поступово освоювали землеробські й тваринницькі практики, хоча ще тривалий час не знали керамічного посуду та продовжували практикувати мисливсько-збиральницькі звичаї.

Основні підходи до датування пам'ятки ґрунтуються на узгодженні радіовуглецевих дат окремих органічних знахідок, на палеоботанічному аналізі скам'янілих мохів та лишайників із вапнякових каменів споруди. Фахівці датують початок та кінець

функціонування пам'ятки від близько 9500 до н. е. (тобто ще до опанування землеробськими та гончарними традиціями) до 8000 до н. е.

Археологічний комплекс уперше відкрили на початку 1960-х під час розкопок експедиції Чиказького та Стамбульського університетів під керівництвом антрополога П. Бенедикта (1938–2006; США), який запропонував датувати знахідки докерамічним неолітом.

Справжнє відкриття пагорба як культурно-історичної пам'ятки здійснив під час розкопок професор Німецького археологічного інституту фахівець із докерамічного неоліту К. Шмідт (1953–2014; Німеччина) у жовтні 1994.

Вивчення пам'ятки продовжують німецькі археологи О. Дітріх, Є. Нотрофф та Л. Кларе, який став головою проєкту з 2014. Куратор дослідження — професор Т. Воткінс (нар. 1938; Велика Британія).

Розкопки проводять під патронажем краєзнавчого музею Шанлиурфа та Німецького археологічного інституту. 2021 до розкопок долучився Стамбульський університет.

У 2024 розкопки зведено до мінімуму. Триває обробка та зведення наявних матеріалів.

Характеристика

Площа пам'ятки — 126 га, буферна зона — 461 га.

Тотем із вапняку (фото N. Becker)

Основна та найдавніша частина пам'ятки розташована по центру пагорба кілька округлих огорож (розкопані центральні комплекси проіндексовано літерами А–D). Деякі з них оформлено двома концентричними рядами стін. Основою стін огорож є коло із Т-подібних стел-колон із вапняку, що здіймаються над рівнем землі на 2,5 м. Простір між ними прокладено плоскими вапняковими брилами середнього розміру з певною кількістю землі між ними.

По центру огорож майже на 5 м здіймаються центральні пари Т-подібних стел-колон. Центральні та частина бар'єрних стел оформлені зображенням людських рук, складеними під поясом. Бар'єрні Т-подібні стели периметру оздоблені рельєфними зображеннями тварин.

У кругових огорожах пам'ятки знайдено об'ємні статуарні зображення тварин. Віднайдено «тотемний стовп» (див. Тотем) — багатофігурну стовпову вапнякову конструкцію, яка має аналоги в інших пам'ятках докерамічного неоліту.

З-поміж знахідок усередині огорож привертають увагу кам'яні ванни об'ємом 15–170 літрів зі слідами бродіння органіки (зерна злакових культур). Про призначення так званих порталних каменів вчені ще дискутують.

По боках пагорба розміщена забудова з поєднаних прямокутних приміщень, деякі з них також мають по периметру Т-подібні стели-колони і пару по центру відповідно.

Дослідники не мають єдиної думки щодо призначення комплексу. Серед основних ідей: культове призначення (археологи К. Шмідт, О. Дітріх, Й. Нотроф), побутове: комунальні житла (археолог Е. Беннінг), культово-побутове (критично-релятивна версія Л. Кларе та М. Кінцеля), центр перетину міжрегіональних мережевих зв'язків (археолог Т. Воткінз).

Значення

Найдавніша циклопічна конструкція. Один із перших зразків прояву монументальної архітектури, створеної людиною.

Спорудження Гебеклі-Тепе (реконструкція National Geographics)

Додатково

Тривають дискусії щодо окремих деталей. Зокрема, К. Шмідт та його колеги (Є. Нотроф і О. Дітріх) виділили три етапи археологічних знахідок на пагорбі: шар III — найдавніші знахідки — округлі кам'яні огорожі з Т-подібними стелами-колонами з вапняку по центру пагорба, які використовували приблизно до початку 9 тис. до н. е. (фінал докерамічного неоліту «А»); були засипані ґрунтом. Шар II — сформований сукупністю прямокутних споруд по периметру, що також мають усередині Т-подібні стели-колони з пісковика; також свого часу штучно засипані землею. Цей шар відповідає докерамічному неоліту «Б». Верхній археологічний шар I (від 8 тис. до н. е. і далі до середньовіччя) вже не має стосунку до пам'ятки.

Л. Кларе запропонував уточнені висновки. За його спостереженням, пам'ятка має сліди семи фаз перебудови. Дослідник вважає, що Т-подібні стели-колони виникли лише за другої фази. Прямокутні споруди периметра справді почали будувати пізніше, але вони співіснували зі зрілими фазами центральних круглих огорож. Самі ж огорожі А–F перебудовували неодноразово, вони мали різний час припинення до початку 8 тисячоліття до н. е., після чого на восьмій фазі на місці покинутих споруд виникли нові поодинокі неолітичні споруди.

Основну суть культової ролі пам'ятки як святилища сформулювали в першу декаду 21 ст. К. Шмідт та його помічники. Збереження сталої манери спорудження та оздоблення впродовж багатьох поколінь переконувало фахівців в існуванні певного страту професіоналів (імовірно, представників культу), що передавали своє знання з покоління до покоління. Кам'яні ванни свідчать про приготування алкоголю для значної кількості людей — значно більшої, ніж середній показник тодішніх пересічних громад. Отже, ймовірно, тут відбувалися фестивалі, на які приходило чимало відвідувачів. Знайдено музичні інструменти. Відповідно святилище було відкритим та майже незаселеним.

Т. Воткінс поділяє ідеї К. Шмідта. Дослідник вважає, що пам'ятку використовували як центр обговорення колективних проблем та прийняття колегіальних рішень (чимало кардинальних соціокультурних змін саме тієї доби відбувалися майже одночасно, на відміну від дискретного класичного неоліту), що свідчить про міжрегіональні мережеві зв'язки населення докерамічного неоліту.

Л. Кларе обґрунтовує проживання людей безпосередньо на території пам'ятки при явно неординарному призначенні окремих споруд та елементів. Дослідник спростовує свідоме засипання огорож, пояснює це кількома землетрусами та земляними оповзнями. Археолог не підтримує ідею призначення пам'ятки як «центру колегіальної мережовості».

Водночас самі дослідники з експедиції К. Шмідта визнають, що їхні попередні міркування, оформлені в стійку гучну формулу «першого у світі храму», викликали чимало спекуляцій та ажіотажу навіть з-поміж науковців.

Джерела

- Göbekli Tepe // UNESCO World Heritage Convention. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1572/>

Література

1. Schmidt K. Göbekli Tepe — the Stone Age Sanctuaries. New Results of Ongoing Excavations with a Special Focus on Sculptures and High Reliefs // *Documenta Praehistorica*. 2010. Vol. 37. P. 239–256.
2. Dietrich O., Notroff J., Schmidt K. Building Monuments: Creating Communities. Early Monumental Architecture at PPN Göbekli Tepe // *Approaching Monumentality in the Archaeological Record* / Ed. by J. Osborne. Albany : SUNY Press, 2014. P. 83–105.
3. Король Д. О. Гьобеклі-Тепе і Норт-Чіко: структурний монументалізм та протоцивілізаційні прояви докерамічних суспільств // *Магістеріум*. 2015. Вип. 59. С. 66–77.

4. Kinzel M., Clare L. Monumental — Compared to What? A Perspective from Göbekli Tepe. // Monumentalising Life in the Neolithic: Narratives of Change and Continuity / Eds.: A. Gebauer, L. Sørensen, A. Teather et al. Oxford : Oxbow, 2020. P. 29–48.
5. Banning E. B. Paradise Found or Common Sense Lost? Göbekli Tepe's Last Decade as a Pre-Farming Cult Centre // Open Archaeology. 2023. Vol. 9. № 1. P. 1–25.
6. Orhan A. An Alternative View on Animal Symbolism in The Göbekli Tepe Neolithic Cultural Region in the Light of New Data (Göbekli Tepe, Sayburç) // Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2023. Vol. 33. P. 365–383.

Автор ВУЕ

Д. О. Король

Покликання на цю статтю: Король Д. О. Гебеклі-Тепе // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Гебеклі-Тепе> (дата звернення: 4.04.2025).

Статус гасла: Оприлюднено

Оприлюднено: 06.06.2024